

POYRACIKTAKİ MEZAR

Bergamada bulunmuş olan pişmiş toprak eserlerin tarihî sırasını tesbite yardım maksadile yazılmıştır.

Yazan: *Otfried Deubner - Schlachtensee*
Türkçeye çeviren: *Selim Dirvâna*

Bergama ve civarının eski eserlerle zengin olan toprağından ikide bir eski bir anıtın meydana çıktığını işitmek kimseyi hayrette bırakmaz. Fakat, tarihi oldukça kat'î olarak tesbit edilebilen bir mezar keşfinin şimdi muvaffakiyetle başarılmış olması, Bergama san'atile alâkadar olan herkesi bilhassa sevindirecek bir yak'adır. Çünkü yeni keşfedilen bu eserler sayesinde Bergamanın küçük san'atine dair olan araştırmalara daha sağlam bir esas temini ümit edilebilir.

1936 senesi temmuzunda, Bergamadan takriben 15 kilometre kadar uzakta Poyracık köyünde, köylüler tarafından tarlada bu mezar bulunmuş ve derhal oraya çağrılan Müze Direktörü Osman Bayattekin, mezar içindeki kıymetli eserleri dikkat ve itina ile çıkartarak muhafaza altına aldırılmıştı. Bu mühim keşif hakkında ilk yazıyı yazmama müsaade edilmesini de keza kendisine medyunum.

Basit taş levhalardan müteşekkil ve boyu 1.80 m. olan mezarın üstü, toprağın tazyıkına karşı oldukça kalın bir levha ile kapanmıştı. Ölünün kemikleri, en küçük artıklara kadar, tamamen toprak haline gelmişti.

Ölünün birazdan tetkik edeceğimiz pişmiş toprak esrelerden başka, mavî - kırmızı - beyaz örnekli bir cam boncukla küçükçe dört merhem şişesinden, bir kadın olduğunu istidlâl edebiliriz.

Ölünün «Obolus» u olup tek başına bulunmuş olan tunç sikkenin, senelerin ve havanın tesirleri altında çok bozulmuş olmasına rağmen tanılabilmesi müstesna bir talih eseridir. Bu sikke Bergama şehrinin darbettiği müstakil şekillerin malûm tiplerinden biri olup, yüzünde bir Zeus başı, tersinde ise bir yıldırım demetine binmiş bir kartal vardır [1]. Üslûbuna bakılırsa bu sikke takriben M. E. 150 senesinde darbedilmiş olmalıdır, ve Bergamada Romalıların hakimiyeti 133 yılında başladığına göre, herhalde uzun müddet kullanılmamıştır. O halde mezarın tarihi oldukça emniyetle M. E. 2 inci asrın ortalarını kabul edebiliriz. Mezardan çıkan başlıca eserler pişmiş topraktır. Bunlar, gerek bugünkü iyi vaziyetleri, gerekse tarihlerinin nisbeten kolay belli

[1] H. v. Fritze, Die Münzen von Pergamon, Levha I, 16.

olması bakımından, şimdiye kadar bilinen Bergama eserleri içinde temayüz etmektedirler.

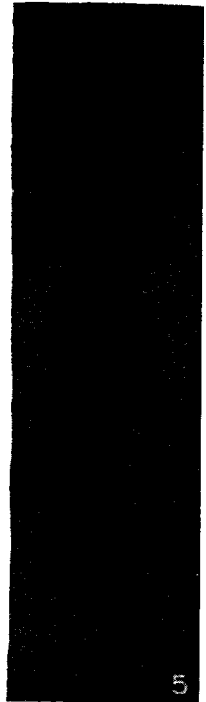
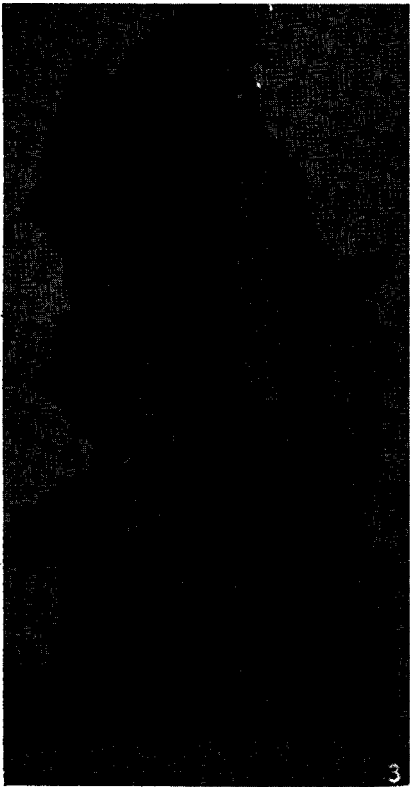
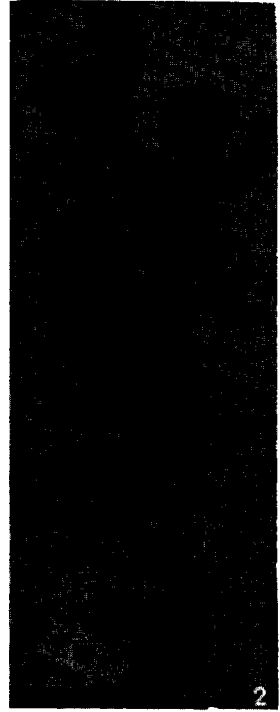
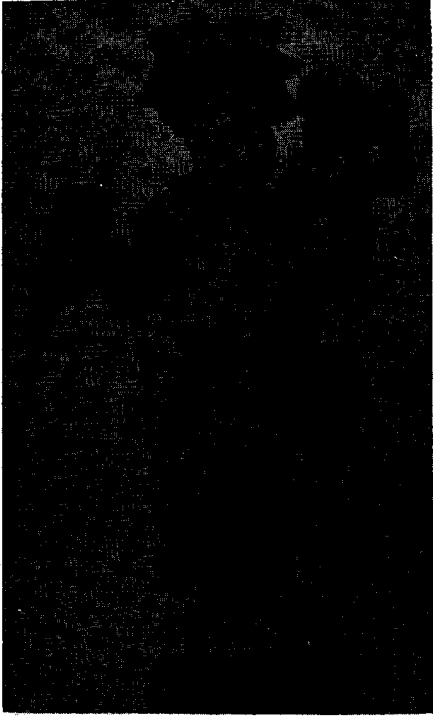
Bunların en mühimmi şüphesiz, sol kolunda küçük Diyonisos'u tutan Papposilen'dir (Lev. 1, 1, 2) (kaidesile beraber yüksekliği 18 cm. toprağı açık kahverengi, elbisesinde ve başındaki çelenkte pembe, vücudünde koyu pembe boya, sırtında 2 cm. kutrunda pişirme deliği). Silen, bütün sıkletini sağ bacağına vermiş ve sol bacağı serbest olarak düz bir kaidenin üstünde durmakta olup, kalçasına sarı bir peştemal, ayaklarında yüksek Trakya ayakkapları, başında, eski zamandaki pişmiş toprak sanayiinin sayısız örneklerinden malûmumuz olan zengin bir yaprak çelengi vardır; sağ elile önünde tuttuğu bir üzüm salkımına küçük Diyonisos sevinç içinde sağ elile uzanmaktadır. Silen'in sol kolunun alt kısmında pek pervasızca oturan bu küçük ilâh, sağ elini üzüm salkımına uzatırken sol elini de pür neşe ve hayat zevkile çırpınarak yukarıya kaldırmıştır. Başını çiçeklerden yapılmış yapraksız bir çelenk süslemektedir. Silen'in yarı hayvanî tabiatine, bir post gibi vücudünü kaplıyan sayısız kıllar işaret etmektedir.

Papposilen'in küçük Diyonisos'la olan buradaki vaziyetine bakılırsa, bunun helenistik herhangi bir «genre» grubu olmayıp, belki dinî bir düşünceye dayanan frontal (ön cepheden görünen) bir heykel grubunun yadigârı olduğu anlaşılır. Silen'i müşahede edenle bağlıyan ve nazikâne bir davete delâlet eden sol elinin vaziyeti de ancak bu suretle izah edilebilir.

Bir kayaya oturmuş olan Eros'un (Lev. 1, 3) sol eli, burnu ve kanatları noksandır ve karnının altından da evvelce kırılmıştır. Fakat umumiyetle bu da oldukça iyi mahfuz kalmıştır (y. 18 cm., bugünkü teni kırmızımsı kahverengi, kanatları oker sarısı). Sağ omuzu üstünde tutturularak göğsünün bir kısmını örten atkısını kayaya otururken altına almıştır. Başındaki kalın çiçek çelenginin altından yapraklar uzamaktadır. Aşağıda, kayanın solunda başını biraz yukarı kaldırmış bir kaz olup, herhalde Eros'un ileri uzatmış olduğu sol elinde vaktile tuttuğu bir şeye bakmaktadır ki, aynı şey Eros'un kendi dikaktini de üzerine çekmiştir.

Çıplak olarak ayakta duran diğer bir Eros'un ise (Lev. 1, 4, 5) iki elile sağ ayağı yoktur (yükseklik 21 cm., bugünkü rengi: saçları sarı, vücudünün bazı yerlerinde üzeri vaktile boyalı olan beyaz astar). Maamafih bu eser de henüz vücudün güzelliği ve oynaklığı hakkında çok iyi bir fikir vermektedir. Vaktile kanatları bulunduğunu, kürek kemiklerinin üzerinde bunların tesbitine mahsus olan delikler ve bu deliklerin etrafının kazınmış olması ispat etmektedir. İlâhın iki elinin ve sağ ayağının bileğinde bilezikler ve mevcut olan sol ayağında bir sandal vardır. Gür olan saçları ensesinde bir topuz halinde toplanmış, alnının üstünde ise bir fiyango ile bağlanmış olup, kulaklarının arkasında serbest bırakılmış yalnız iki bukle dar fakat teşekkülü iyi omuzlarına düşmüştür. Göğsünde, adalelerin tam ortasında, yuvarlak bir muska asılıdır.

Vücudün vaziyetinden, Eros'un sol kolu ile bir direğe yahut buna benzer başka bir desteğe dayanmış olduğu ihtimali çıkarılabilirse de, sağ elinin ne yaptığı, yahut tuttuğunu bulmak oldukça zordur.

Şimdi tetkik edeceğimiz ve kısa gömleklî bir erkek çocuğu arzeden figürin tipleri (Lev. II, 1 - 3) üç tane olup, herbirinin başı başka başkadır. Fakat üçü de aynı örnekten doğma olmasına rağmen, muhtelif teferruattan, vücutlerin de aynı kalıptan çıkma olmadığı anlaşılmaktadır. Bu üç figürinin teşkil ettiği tipi, hellenistik bir eserin imparatorluk zamanında yapılmış mermer kopyalarında [1] ve muahhar hellenistik devrine ait olup Meander üzerindeki Magnesia'da (Manisa) bulunmuş olan bir heykel gövdesinde [2] de bulabiliriz. Bütün bu eserler çok meşhur ve ihtimal büyük san'at devrine ait olan bir örneğe işaret etmektedir. Mevzumuz olan pişmiş toprak figürinler, sağ elile küçük bir kuşu göğsüne bastıran ve keza göğüs yüksekliğindeki sol elile eteğini kaldıran ve bu suretle eteğinde husule gelen çukurda birkaç elma taşıyan bir erkek çocuğunu arz ediyorlar. Çocuk, figürinlerin ikisinde daha çok sarıh, birinde daha az sarıh (Lev. II, 3) olarak, sanki sağda bulunan küçük bir köpeğin şakadan üzerine sıçramasını bekler ve buna karşı kuşunu himaye eder gibi sağ aşağıya bakmaktadır [3]. Kolları noksan olan figürinin (Lev. II, 1) eteğinin arka kenarında okunaklı hellenistik harflerle yapanın ismi Δ I H C yazılıdır. Bu isim Atina'da üç heykeltraş kitabesinden malûmumuz olup, ikisinde ΚαῖΚοσθένης isminde (bunun bir Bergamalı ismi olduğu şüphesizdir) birinin kardeşi olarak, birinde de yalnız olarak zikredilmiştir [4]. Bu isimle Bergamada ilk pişmiş toprak imalâthanesi sahibini ismen tanımış oluruz ve kendine örnek teşkil eden, kuşunu muhafaza eden erkek çocuğu da keza M. E. 200 senelerinin Bergama san'at muhitinde arıyabiliriz [5].

Bu üç figürin'in hususiyet ve farklarına ayrıca nazarı dikkati çekeriz. Bunların baş ve bacakları gövdeye kısa çubuklarla tutturulmuştur - yani her figürin birbirine eklenebilen dört parçadan mürekkeptir. En iyi mahfuz kalmış olan çocuğun (Lev. II, 2) sol elinin bileğinde bir bilezik ve buna merbut yuvarlak bir taş, medalyon, yahut buna benzer bir şey vardır.

Erkek çocuğunu andıran iki «Génie» (Lev. II, 4 - 6), yukarda bahsettiğimiz figürinlerin aksine olarak, tipoloji bakımından tamamen meçhuldür. Bunlar iki elle eteklerini kaldırarak husule getirdikleri çukurda yemiş taşmaktadır (yüksekliği 16,5 cm., tenleri açık, gömleklî koyu pembe). Başları [6] muhtelif iki örneğe göre yapılmıştır. Birinin boynu, san'atkârın bir dikkatsizliği yüzünden, nisbetsiz bir uzunluktadır. Yüzlerin ikisinde de basma kalıp

[1] Meselâ Capitol, Stuart-Jones pl. 43 nr. 33. Orada kaynak.

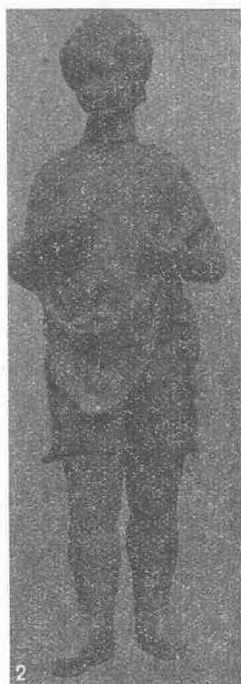
[2] Humann, Magnesia a. M. s. 221, resim 224.

[3] C. Jacobsen'de bu zandır: Ny Carlsberg GI, zu nr. 168.

[4] İsim için bakınız: Ditt. Syll. IV Namenindex.

[5] Bu tipin muahhar hellenistik devrinin pişmiş topraklarında mevcut başka tenevvüleri için bakınız: Winter, s. 283 nr. 2 ve 8. Bunların Bergamanın tesiri altında kalmış sahalarında bulunmuş olması şayanı dikkattir. Cenubî İtalyada bu tipi, birçok başkaları gibi, Anadoludan almışlardır. Burada yalnız zannettiğimiz sıçrayan köpek nr. 8 de hakikaten vardır.

[6] Bu baş tipine, Bergamada bulunmuş imparatorluk devrine ait bir mermer baş, çok benzemektedir: A. M. XXXV, 1910 Lev. XXIV, 2.

bir gülen ifade vardır ve her ikisi de doğru öne bakmaktadır. Ayaklarında, bir evvelki çocuk tipindeki ayakkapların aynı vardır. Çene hizasına kadar düşen kıvrıkcık saçları tepelerinde bir düğümle kaldırmıştır. Daha bozuk ve noksan olan figürünün arka tarafında bir Φ damgası vardır. Bu iki çocuk belki uğur getirici birer bereket «geme» dir; fakat tıpkı bir evvelki tip gibi bunlar da belki bir «genre» figürininden ibarettir.

Fena ve çok aşınmış bir vaziyette bulunan Afrodite Anadyomene'nin pişmiş topraktan figürünün yanında (Lev. III, 1) burnu üzerinde dik duran ve kuyruğu ile Afrodite'in tenasül yerini örten bir yunus balığı vardır (yüksekliği 11 cm.). Afrodite'in yanında yunus balığının bu şekilde kullanılmasına büyük heykeltraşçılıkta bir örnek malûm olmadığı gibi, bu şekil sonraları da kullanılmamıştır; bu gibi tasvirlerin hepsi Anadolunun küçük san'atine ve ihtimal oldukça kısa süren bir devreye aittir [1].

Maalesef, fevkalâde bir işçiliğe malik ve düz olarak kesilmiş olan giyimli «Herme» nin Hermes'in bir nevi heykeli, başı noksandır [2]. (Lev. III, 2, yüksekliği 13,5 cm. toprağı kahverengi, «himation» unda pembe boya izleri). Sap kısmından sonra yukarıya doğru bir erkek şeklini alan «Herme» nin kolları ve gövdesi, antrenman yahut müsabakasını bitirmiş atletlerde âdet olduğu veçhile, bir «himation» a sarılmıştır.

Bu «himation» lu Hermes tipi, yalnız küçük farklarla tekerrür eden mermer eserlerden malûmumuzdur [3]; erkek çocuk figürlerinde olduğu gibi burada da, pişmiş toprak sanayiinin doğrudan doğruya büyük san'atten ilham almış olduğu bir eserle karşılaşıyoruz. Bu tip herhalde M. E. 3 üncü asrın başlangıcından evvel, yahut başlangıcında ve Praksiteles eserlerini andıran Londradaki kopyanın zarif başına bakarak iddia olunabilirse, ihtimal *Hermesler şebri olan Atina'da* icat edilmiştir.

Sarıya çalan saçları içinde bir halka, alınının üstünde bir muska bulunan ve ensesine kadar sarkan bukleleriyle önden tasvir edilmiş, güler yüzlü ve 3,3 cm. yüksekliğindeki erkek çocuk başı (Lev. III, 3), bilhassa Anadolu pişmiş toprak sanayiinde sonsuz tenevvüllerle tekerrür eden kurnaz çocuk Eros tipine güzel bir misaldir.

Buna mukabil, bir portreyi andıran, 3,5 cm. yüksekliğindeki genç erkek başı, ender eserlerdendir (Lev. III, 4). Yüzünde pembe boya izleri vardır. Saçlar başın arka tarafında, sarılı bir hattan itibaren birdenbire nihayet bulmaktadır; öyle ki, adamın sımsıkı yapışık bir takke giydiği intibarı uyanmaktadır. Portre tarihinde bu başa düşen ehemmiyet payı herhalde büyük olmasa gerektir.

[1] Winter, Typen 2 s. 210, 1, 2. 211, 4-6, 8, 9. Afrodite ile yunus balığının beraber tasviri için bakınız: Keller, Tiere des klass. Altertums, s. 222.

[2] Esasen figürinlerin ve vazoların bazı kısımları noksan olarak bulunmuştur; tamam olan bu mezarda böyle noksan eserlerin bulunması şayanı hayrettir. Maamafih Osman Bayatekin bütün parçaları itina ile toplamış olduğunu temin ediyor.

[3] Meselâ: London, Br. Mus. Cat. Sculpt. III, 1742 ve Pompeji: Overbeck Pomp. s. 101.

İki kanat bakiyesile tam olarak bulunan bir kanatın (yüksekliği 13 cm.) yukarda bahsedilen Erosların hiçbirile alâkası tesbit edilmemiştir (Lev. III, 5 - 7).

Nihayet bir de yuvarlak, küçük bir tepsi (Lev. III, 8; kutru 4 cm.) bulunmuştur. Bu tepsinin üstünde hediye makamında yuvarlak üç pasta, iki küçük ekmek, bir salkım üzüm ve bir kızartma kuş [belki bir bıldırcın] yani küçük fakat tam bir yemek vardır. Bu; «Hedes» için yani ahrete kadar olan yolculuğu için ölünün yanına verilen bir yemekten ibarettir.

Mezarda bulunan küçük çömlekler Bergama çömlekçiliği tarihine yardım bakımından maalesef nisbeten az kıymetlidirler. Çünkü arzettikleri şekiller hem mahduttur, hem de hiç karakteristik değildir.

Esasen ehemmiyeti olan yalnız 15 cm. yüksekliğindeki bir kaptır (Lev. III, 9). Bunun kenarları dik ve biraz aşağısından boğuk olup gövdesinde, kabarcıklardan müteşekkil ufki ve birbirine muvazi iki çizgi arasında keza kabarcıklarla vücade getirilmiş gırlantalar ve bunlardan sarkan uçlar vardır. Bergamada parça halinde sık sık tesadüf edilen bu kap şeklinin tarihi mezar keşfimiz sayesinde şayanı hayret olarak bu kadar mukaddem zamanlara çıkarılmıştır. Kabinin etrafı ince ve dışı açık sarı renktedir; kabarcıklar ise siyah boyalıdır. Bu kap, biçim ve renk itibarile hellenistik vazo imalcilerinin ince ve hafif eserler vücade getirmekteki meharetlarına iyi bir misaldir. Sonraları bu fenni taklit eden imparatorluk devri çömlekçileri ise bu hususta seleflerinden geri kalmışlardır.

Keza ender tesadüf edilen diğer bir vazo biçimi de, 13,5 cm. yüksekliğindeki kulpsuz, küçük ve kalın bir vazoda (Lev. IV, 1) görülmektedir; bunun kaide, gövde ve ağız köşesiz bir münhani şeklinde birbirine geçmektedir ki, bu hal vazoya dikkate şayan dinamik bir şekil vermektedir. Bu vazoda İyonya zevki sezilmektedir (karnı geniş amforlar arkaik zamanın karakteristik İyonya vazolarıdır).

Başka yerlerde de sık sık tesadüf edilen yüksek ve narın yağ testilerinden natamam dört misal (Lev. IV, 2), kapaksız «pyxis» lerden muhtelif eb'atta 10 adet bulunmuştur. Bunların zar kutusu olarak kullanılmış olmaları muhtemeldir, çünkü içlerinden birçok küçük oyun kemikleri çıkmıştır. Bu gibi «pyxis» ler Bergamada ender değildir.

Hayatın her gününde kullanılan kulplu zenbillerin hoş birer taklidi olan iki küçük eser (Lev. IV, 4, 5) emsalsizdir; çingirak (Lev. IV, 3) ve Almanların «Vexierbecher» dedikleri bir nevi testi (Lev. IV, 11) ile ölü arasında herhalde hususî bir rabıta mevcut olacak; bir vantuz ise (Lev. IV, 7) medfunu belki ölümden kurtarmak için, fakat anlaşılın beyhude olarak kullanılmıştır.

[*] Biçimleri için bakınız: A. Thomson, Hesp. III, 1934, s. 389. Bergamada yapılan mezar keşfinin tarihi bu eserde gösterilen tarih ve örneklerle takviye edilmiştir. Sciabî'de bulunan daha eski örneğin, tekâmül suretile 2 inci asrını meydana getiren bir örnek olduğu aşikârdır.

Mezardan çıkan küçük şişelerin içinde siyah sırlı ve dibi palmet tezyinatlı bir tane vardır ki, bunun 4 üncü asrın Atina örneklerine tâbi olması ve bu şekil ve tezyiatın Bergamada daha nekadar devam etmiş olduğunu göstermesi bakımından alâkayı mucip bir vesîkadır.

En nihayet, Samos-Bergama tipinde ve 12,2 cm. kutrundaki iki küçük tabak (Lev. III, 11), ile geniş kenarlı küçük bir kâseyi (Lev. III, 10) zikredelim ki, bunlar adi olmiyan biçimlerinden başka hiçbir yenilik göstermezler.